

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.8, april 2016

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Vanja Thaulow

Tilsyn ved dr.phil. et theol. Erik A. Nielsen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“[Anmeldelse af] Psalmer og aandelige Sange af **Thomas Kingo**, samlede og udgivne af **P.A. Fenger**”

ved Else Riisager

Indhold

- 1 Mere end en anmeldelse
 - 1.1 Indholdsoversigt
- 2 Baggrund
 - 2.1 Officielle salme- og lærebøger
 - 2.2 Kirkeretlige forhold
 - 2.3 Grundtvigs kirkepolitiske tanker
 - 2.4 Fengers Kingoudgave
- 3 Anmeldelsen skrives
- 4 Om den ideelle salmesamling
- 5 Anvendt litteratur

1 Mere end en anmeldelse

Grundtvigs “Psalmer og aandelige Sange af *Thomas Kingo*” er formelt set en anmeldelse af den samling af Thomas Kingos værker, som sognepræst P.A. Fenger udgav i 1827 under titlen *Psalmer og aandelige Sange*. Grundtvigs anmeldelse udkom den 9. juni 1828 i *Theologisk Maanedsskrift*, som Grundtvig tidligere havde været medredaktør af.

Grundtvigs respons på Fengers udgivelse er dog mere en artikel om kirkelige anliggender end en egentlig anmeldelse. Det særlige ved Fengers udgave bliver kun sporadisk berørt, og selv om Grundtvig forholder sig til Kingos salmedigtning, er

udgivelsen for ham en anledning til at udtale sig om især samtidige kirkepolitiske forhold og om salmebøger til brug i gudstjenesten. Det, der fylder mest i anmeldelsen, er imidlertid de mange udtalelser om salmer, salmegenrer og salmebøger; om salmernes brug, funktion og forhold til kristendomsopfattelsen; om affattelse af nye salmer og ændringer af gamle osv. — alt sammen i et historisk, samtidigt og fremadrettet perspektiv. Da Grundtvig ikke har lavet en samlet redegørelse for sit syn på salmer, står denne anmeldelse som et vægtigt bidrag til hans overvejelser om salmer og salmeudgivelser i den hymnologiske forskning.

Læs mere

Af andre centrale tekster om salmer kan nævnes brevet til “Hr. Sandsiger” (1811) i “De hellige tre Konger”, se [tekst og indledning](#), samt Grundtvigs anmeldelse af “Høimesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage af *B.S. Ingemann*” (1825c). Om Grundtvigs opfattelse af salmer i perioden 1810-1832, se Sørensen 1964.

1.1 Indholdsoversigt

Anmeldelsen består af to hovedafsnit, hvor første afsnit (s. 1-12) beskriver statskirkens fejl og mangler. Indledende påpeges det, at almuen nu overalt er i en kirkelig krise, og gennem et historisk rids af de kirkelige forhold i 1700- og 1800-tallet tilkendegives det, at lære- og salmebøgerne bærer en stor del af skylden for afkristningen (s. 1-5). Herefter beskrives de samtidige forhold (s. 5-12). Grundtvig pointerer, at det i kristendommen gælder om at skelne det guddommelige og tidløse fra det tidsafhængige, og hvis samtidens troende kristne ikke skal blive nødt til at forlade statskirken, må de have frihed til at forholde sig både til det uforanderlige og det foranderlige i kirken (s. 5-7). Han ser derfor to alternativer. Enten skal det kirkelige og det borgerlige, dvs. samfundsmæssige, skilles ad, eller statskirken skal bygge på den samme uforanderlige grundvold som Kristi kirke, sådan som det skete i tiden umiddelbart efter reformationen, samt lade kirkegængerne få så mange frihedsrettigheder som muligt (s. 7-8). Grundtvig giver derefter forslag til frihedsrettigheder i statskirken for det enkelte medlem og for præsterne (s. 8-12).

Efter et overgangsafsnit skildrer anmeldelsens andet hovedafsnit (s. 12-36) Grundtvigs tanker om en god kirkesalmebog især i relation til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* og Kingos salmer. Idet der begyndes med et tilbageblik på 1600-tallets ortodokse periode, vurderes *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (s. 12-23). Salmebogen er uegnet som almindelig kirkesalmebog, da den ikke passer til den udannede almue på landet og kun repræsenterer 1790'ernes smag (s. 14-16). Salmebogens forhold til Kingos salmer eksemplificeres (s. 17-21), og dens forhold til den øvrige ældre danske salmetradition skitseres (s. 21-23). Herefter opstiller Grundtvig kriterier for en god kirkesalmebog og betragter de forskellige dele af salmetraditionen i forhold til dem (s. 23-30), ligesom han overvejer vanskelighederne ved at tilrette ældre og digte nye kirkesalmer (s. 30-33).

I sidste del af andet hovedafsnit har Grundtvigs anmeldelse endelig fokus på Fengers

aktuelle udgave af Kingos salmer (s. 33-36).

Læs mere

En tematisk præsentation af Grundtvigs synspunkter på især hymnologiske emner i anmeldelsen kan ses i Balslev-Clausen 1983, der også refererer fra Grundtvigs anmeldelse af "Høimesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage af *B.S. Ingemann*" (1825c).

Nærværende indledning vil især se på baggrunden for Grundtvigs tanker om forholdet mellem kirke, stat og den enkelte troende samt om salmer og salmebøger til brug i gudstjenesten.

2 Baggrund

2.1 Officielle salme- og lærebøger

Det er især den sene oplysningstid eller 1790'ernes salmebog og lærebog i kristendomskundskab, der er udsat for Grundtvigs kritik i anmeldelsen. Det drejer sig først og fremmest om *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, der udkom 1798. Salmebogen var blevet til gennem et grundigt forarbejde af en kommission, ledet af den moderate oplysningsteolog, biskop N.E. Balle. Undervejs i arbejdet udsendte kommissionen to prøvehefter for at indhente offentlighedens reaktion. Kendetegnende for salmebogens endelige udformning var, at alle salmer var gennemredigerede efter samtidens teologiske og æstetiske smag. Det var intentionen, at salmerne skulle være forståelige også for ulærde, og at de ud over at være kristeligt opbyggelige skulle fremelske tolerance og andre samfundsmæssige dyder.

Læs mere

Om salmebogens tilblivelse, indretning og indførelse henvises til Mallings 1962-1978, bind 8, s. 281-310. Om Grundtvigs forhold til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* kan der læses i Balslev-Clausen 1998.

Forløberen for *Evangelisk-kristelig Psalmebog* var den såkaldte Guldbergs salmebog fra 1778, der blev indført i købstæderne 1783. Denne salmebog var igen en afløser for Pontoppidans salmebog fra 1740, der også blev kaldt slotssalmebogen, da initiativet til den kom fra kongen og de pietistiske kredse ved Christian 6.s hof. Nytilkomne salmer i denne salmebog skulle dække behovet for salmer til andagt, mens salmer til brug i gudstjenesten var overtaget fra Kingos salmebog.

Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog eller Kingos salmebog udkom 1699, og igennem 1700-tallet blev salmebogen brugt af det store flertal af landets befolkning. Især på landet var salmebogen udbredt, og efter 1800 blev den stadigvæk anvendt i visse landsogne. Salmebogen bar Thomas Kingos navn på titelbladet som udgiver, men Kingo selv var ikke medlem af redaktionskomiteen. Ud af salmebogens 297

numre var de 85 af Kingo, mens 19 var nyere salmer af andre forfattere. Resten af salmerne var allerede en del af den danske salmetradition, og redaktionen var pålagt at rette så lidt som muligt i de ældre salmer. Salmebogen var en kirkesalmebog. Udvalget af salmer var således foretaget med henblik på, at de skulle bruges i gudstjenesten. Bogen var desuden disponeret efter den liturgi, der var befalet i *Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual* (1685), og de tekster fra *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge* (1688), der var fastlagt til brug ved hver enkelt gudstjeneste gennem kirkeåret. Til den enkelte gudstjeneste var det derfor angivet i salmebogen, hvilke salmer der skulle eller kunne synges ved hvert led i tjenesten. Samtidig med bogen udkom et gradual, dvs. en salmebog, hvor melodierne også var trykt. Udgivelserne var et sigende udtryk for enevældens bestræbelser på at fremme orden og ensretning og den lutherske ortodoksis ønske om at fremelske den rette tro.

Læs mere

Om disse og andre salmebøger kan der f.eks. læses i Kjærgaard 2008. Mere detaljerede redegørelser for Kingos salmebog kan ses i *Hymnologiske Meddelelser* 1999, nr. 4 og 2000, nr. 1.

Siden reformationen har bestemte salmebøger været autoriserede til brug i gudstjenesten. Nogle af dem som Kingos salmebog har også været forordnede eller påbudte. Det vil sige, at den lokale præst har skullet benytte salmer fra den til enhver tid gældende salmebog ved gudstjenesten. Hvis man imidlertid i et sogn ønskede at skifte f.eks. fra Kingos salmebog til Pontoppidans, kunne man ansøge om det i kancelliet. Med hensyn til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* var det bestemt, at det var op til hver enkelt præst og menighed at beslutte, om de ønskede at følge anbefalingen og indføre bogen i sognet. Omkring 1828 var *Evangelisk-kristelig Psalmebog* den mest udbredte undtagen på landet i Jylland (jf. P.A. Fengers "Fortale" i Kingo 1827, s. XIV).

Sammen med salmebøgerne var lærebøgerne vigtige formidlere af tidens kristendomsopfattelse. Centralt for oplysningstiden står Balles *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*. Lærebogen udkom i 1791 og blev brugt til midten af 1800-tallet. Balles lærebog afløste den pietistisk prægede Pontoppidans lærebog, *Sandhed til Gudfrygtighed*, fra 1737. Lærebøgerne var i princippet forklaringer eller udlægninger af Luthers lille katekismus, der siden reformationen havde været en del af kirkens trosgrundlag. Det er kendetegnende for disse lærebøger, at de i hver deres tidsperiode var lovbefalet pensum i alle landets skoler. Alle børn skulle være i stand til at læse dem, og deres forklaringer af udvalgte emner i den kristne tro skulle læres udenad. Da det først var med skolelovene i 1814, at regelmæssig undervisning af alle børn blev obligatorisk, var læsefærdigheden svag i brede lag af befolkningen. Det at skifte lærebog kunne derfor i sig selv være et problem for den støtte, som det enkelte barn kunne få i hjemmet til sit skolearbejde og dermed til sin viden om og forståelse af kristendommen (jf. s. 3-5).

2.2 Kirkeretlige forhold

Omkring 1828, da Grundtvig skrev sin anmeldelse, var stat og kirke sammenblandede på adskillige områder. Som embedsmand i statskirken skulle f.eks. sognepræsten tjene både kongen og kirken. Ud over at døbe, begrave og vie, hvad der både var en kirkelig og borgerlig handling, skulle præsten bl.a. undervise konfirmander, føre tilsyn med skole- og fattigvæsenet og "vaage over Sædeligheden" (Kolderup-Rosenvinge 1838-1840, § 45, s. 94). Sammenblandingen var omfattende i det almene skolevæsen, hvor det vigtigste fag var kristendomskundskab, da man mente, at oplæring i religionen både gav gode og retskafne mennesker og nyttige borgere i staten. Konfirmationen bestod dels af en kristen bekendelse, dels af en eksamen i den kristne børnelærdom og var påbudt ved lov.

Med undtagelse af jøder og enkelte andre religiøse grupper var statens indbyggere tvungne medlemmer af statskirken. Det indebar, at forældre var forpligtet ved lov til at lade deres børn døbe og dermed blive medlemmer af kirken. Det enkelte medlem havde pligt til at deltage i gudstjenesterne eller i det mindste ikke gøre det til vane at forsømme dem (jf. Kolderup-Rosenvinge 1838-1840, § 32.1, s. 68). Dertil skulle det voksne medlem gå til alters mindst én gang om året. Bestemmelserne om sognebånd betød, at disse handlinger skulle foregå i kirken i det sogn, hvor medlemmet boede. Sognebarnet var også tvunget til at give forskellige økonomiske ydelser til den lokale sognepræst. I København var det dog sædvane at gå til alters i andre kirker end ens sognekirke, ligesom det var tilladt at lade sine børn konfirmere hos en anden præst end ens sognepræst (Kolderup-Rosenvinge 1838-1840, § 32.2, s. 68-70).

Ud over at deltage i den offentlige gudstjeneste havde kirkens medlemmer også ret til selv at holde gudelige forsamlinger, men kun få personer måtte deltage, og præsten skulle enten selv være til stede, eller forsamlingen skulle stå under hans tilsyn (Kolderup-Rosenvinge 1838-1840, § 31, s. 67).

Flere af disse bestemmelser gav grobund for konflikter landet over mellem fortrinsvis den statsansatte præstestand, der mere eller mindre helhjertet skulle håndhæve lovgivningen, og lægmænd. I 1820'erne var der bl.a. flere sager om tvangsdøb og om lægmænd, der holdt gudelige forsamlinger uden sognepræstens tilladelse. Ved Kerteminde opstod der således en langvarig konfrontation mellem medlemmer af en pietistisk præget lægmandsbevægelse og rationalistiske præster. Konflikten endte med politianmeldelser og bøder. Selv om Grundtvig var tøvende over for lægmandsstyrede vækkelser, var han samtidig imod tvang og vold i trosspørgsmål og støttede de vakte i artiklen "Om gudelige Forsamlinger" (1825a).

2.3 Grundtvigs kirkepolitiske tanker

Grundtvig havde længe været i et skarpt modsætningsforhold til de indflydelsesrige rationalister i statskirken, og konflikten havde nået sit højdepunkt, da han angreb den teologiske professor H.N. Clausen i *Kirkens Gienmæle* i august 1825 og efterfølgende fik en dom for injurier. Fra 30. oktober 1826 var Grundtvigs skrifter underlagt forhåndscensur. I maj 1826 opsagde Grundtvig sit embede som kapellan ved Vor Frelsers Kirke, da han bl.a. ikke mente, at han kunne være præst i en statskirke, der var domineret af rationalistiske præster, som efter Grundtvigs opfattelse ikke prædikede i overensstemmelse med kirkens evangelisk-lutherske bekendelsesskrifter.

De kirkepolitiske tanker, Grundtvig var begyndt at udvikle i denne periode, var funderet i hans nye teologiske ståsted. Spørgsmålet var, hvad der var den uforanderlige kerne i og grundlaget for sand kristendom. Med den såkaldte 'mageløse opdagelse' i sommeren 1825 stod det klart for Grundtvig, at grundlaget ikke umiddelbart skulle findes i Bibelen, men i det fællesskab, som menigheden igennem sin historie har haft om den apostolske trosbekendelse og sakramenterne dåb og nadver. I bl.a. afhandlinger i *Theologisk Maanedsskrift* 1826-1827 udviklede han efterhånden den teologiske nytænkning til sin kirkelige anskuelse. Ifølge den var trosbekendelsen ved dåben og indstiftelsesordene ved nadveren 'det levende ord', der gjorde kirken kristen og var kilden til og normen for dens tro og lære.

Læs mere

Om Grundtvigs kamp for sine kirkelige synspunkter og opfattelse af kristendommen i 1825-1826 kan der læses i [indledningen til *Kirkens Gienmæle*](#).

På dette tidspunkt mente Grundtvig, at de kirkepolitiske spændinger mellem forskellige kristendomsopfattelser inden for samme kirke bedst kunne fjernes gennem religionsfrihed og en ophævelse af statskirken. Derved kunne den enkeltes forhold til samfundet adskilles fra hans religion, og det ville være tilladt at forlade statens foreskrevne trosretning. Disse tanker beskrev han i artiklen "Om Religions-Frihed" i *Theologisk Maanedsskrift* for januar og februar 1827. I tredje del af artiklen, der var beregnet til at udkomme i tidsskriftets hæfte for marts måned, nævnte Grundtvig dog ganske kort endnu en mulighed. Der kunne gives visse frihedsrettigheder inden for statskirken, hvis sognebåndet blev hævet i hele landet:

Det var da min fulde og faste Overbeviisning, at kunde *Troes-Fornægterne* ei bringes eller nødes til at fraskille sig, *Sogne-Baandet* løsnes over hele Riget, Enhver have Lov til at communicere [dvs. gå til alters] og lade confirmere, hvor han vilde, og Ægteskabets borgerlige Gyldighed skilles fra den Kirkelige, saa enhver Medlem af Menigheden og enhver Præst, uden borgerlig Uleilighed [dvs. ulovlighed, ulempe], kunde vælge eller vrage hinanden i *Samvittigheds-Sager*, kunde det ikke skee, da maatte de ægte Christne, og hvem der vilde gjælde for det, skille sig fra Stats-Kirken, alt som [dvs. efterhånden som] de vaagnede af den dybe Slummer, hvori Menighederne, i det Mindste hos os, har været nedsjunkne; og er det for Største-Delen endnu (Grundtvig 1866, s. 224).

Offentliggørelsen af tredje del af artiklen blev imidlertid standset af censuren — i øvrigt som det eneste tilfælde, indtil Grundtvigs livsvarige censur blev ophævet i 1837. Da Grundtvig i december 1827 skrev på anmeldelsen af Kingoudgaven, benyttede han lejligheden til at arbejde videre på sin ide om sognebåndets løsning eller ophævelse. I anmeldelsen brugte han dog ikke udtrykket "Sogne-Baandet", men "Sogne-Tvangen" (s. 10 f.) og "det *kirkelige Stavns-Baand*" (s. 9) om det forhold, at præsten og de enkelte medlemmer af menigheden var gensidigt bundet til hinanden inden for sognets grænser. Hvis frihedsrettigheder blev tilladt inden for statskirkens rammer, åbnede der sig mulighed for, at gammeldags troende som Grundtvig, medlemmer af gudelige vækkelser og forskellige afskygninger af rationalister kunne være i samme

kirke, men knyttet til hver deres præster. Ideerne om sognebåndets løsning udbyggede Grundtvig i *Om Daabs-Pagten* (1832), *Om Sogne-Baandets Løsning* (1834) og adskillige senere skrifter, og forslagene blev delvist virkeliggjort ved sognebåndets løsning i 1855. Men det er efter alt at dømme her i anmeldelsen, at ideerne blev præsenteret offentligt for første gang (jf. Balslev-Clausen 1983, s. 37).

2.4 Fengers Kingoudgave

P.A. Fengers udgave af Thomas Kingos *Psalmer og aandelige Sange* udkom i 1827. På daværende tidspunkt var Kingos salmedigtning ikke kendt i sin originale form i den brede offentlighed. I nogle sogne på landet særligt i Nord- og Vestjylland og der, hvor vækkelserne var udbredt, kunne man dog stadig synge salmer af Kingo i den version, de havde i Kingos salmebog. Men hvor *Evangelisk-kristelig Psalmebog* blev anvendt, havde man gennem den kun adgang til ganske få salmer af Kingo og det i stærkt omarbejdet form, sådan som Grundtvig påviser i sin anmeldelse (s. 17-21).

Som hovedhensigt med udgivelsen angiver Fenger, at bogen skal bruges til andagt i hjemmet hos danske kristne (Kingo 1827, s. [I]). Udgiveren vedkender sig en gammeldags kristentro, som han har tilfælles med apostlene og Luther, og stiller sig i modsætning til rationalismen, “den splinternye Christendom” (s. II). Kun for de traditionelle, gammeldags troende har Kingo sunget sine salmer, hævder Fenger (s. II f.). At bogen skulle kunne anvendes som andagtsbog har været styrende for dens disposition (s. VI). Udgaven indeholder i alt 234 numre og er opdelt i to hovedafdelinger. Numrene 1-132 kan bruges ved almindelig andagt. Heraf er 64 digte “Historiske Psalmer”, der har relation til bibelhistorien. Hovedparten af de øvrige digte eller salmer er ordnede med henblik på at styrke henholdsvis den kristnes tro, håb og kærlighed. Numrene 133-234 vedrører andagter ved særlige lejligheder (se udgavens [indholdsfortegnelse](#)). De fleste salmer og åndelige sange er forsynet med melodiangivelse, og i tillæg findes der 15 melodier i nodetryk bagerst i bogen.

En sekundær hensigt med udgivelsen er “at levere saa fuldstændigt et Billede som mueligt af *Thomas Kingo* som gudelig Digter” (Kingo 1827, s. V). Fenger vil dertil udfylde en mangel i den danske digtekunsts historie, da der i samtiden ikke fandtes nogen samlet udgave af Kingos værker. Forlæggene for bogens tekster er udvalgt efter tekstkritiske principper, og Fenger angiver, at han har stræbt efter “at levere et correct Aftryk efter de ældste Udgaver og oplyse de dunkle eller usædvanlige Udtryk” (s. V). Hvor de to hensigter har kollideret, har Fenger gjort udgaven bedst egnet til andagtsbrug, bl.a. ved at ændre ordenes stavemåde til den almindelige i sin samtid (s. VII).

Fengers forlæg er førstetryk af Kingos egne udgaver samt af *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* (1699). Da Kingo i sin tid udgav sine salmer og åndelige sange, forholdt han sig bevidst til, hvilke der var specielt egnede til henholdsvis andagt i hjemmet og til gudstjeneste i kirken. *Aandelige Siunge-Koors Første Part* fra 1674 var beregnet til den daglige andagt morgen og aften i den enkelte husstand, mens *Aandelige Siunge-Koors Anden Part* fra 1681 var skrevet med tanke på private andagter ved særlige lejligheder for den enkelte troende. Kingos bud på en kirkesalmebog til første halvdel af kirkeåret kom i 1689 med *Danmarks og Norges*

Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Bestillingsarbejdet fra kongen blev dog hverken autoriseret eller forordnet, men ti år senere erstattet af den såkaldte Kingos salmebog. Her optog kommissionen, der stod for redaktionen, 30 salmer af Kingo, der passede til gudstjenesterne i sommerhalvåret. Den planlagte anden halvdel af Kingos kirkesalmebog, hvor han skulle have fuldendt et af den danske barokdigtningens hovedværker, udkom aldrig.

Læs mere

Se f.eks. Kjærgaard 2008, s. 113. Om Kingos salmedigtning generelt henvises til Nielsen 2010, heri specielt om Vinterparten, s. 399-499, og om Grundtvigs forhold til Kingo, s. 496-499.

3 Anmeldelsen skrives

Fengers udgave af Kingos salmer var tilegnet Grundtvig, hvis “Raad og Opmuntring” havde tilskyndet til udgivelsesarbejdet (Kingo 1827, tilegnelse, s. [iii]). Da udgaven udkom, havde Fenger lige fået sit første embede, og det nære, respektfulde forhold mellem udgiveren og Grundtvig, “min faderlige Ven og Veileder” (s. [iii]), bekræftes af brevvekslingen mellem de to (jf. f.eks. Fengers brev af 6. august 1827 og Grundtvigs svar; Barfod 1878, s. 119-123). Flere af de vurderinger af bl.a. den aktuelle salmesituation og afkristningen, der kommer til udtryk i Grundtvigs anmeldelse, findes allerede i Fengers fortale (s. XIV f.). At Grundtvig og Fenger både personligt og i trosræssige og kirkepolitiske synspunkter stod hinanden nær, kan have medvirket til, at Grundtvig i sin lange anmeldelse brugte så lidt plads på selve udgivelsen — begge kæmpede for samme mål. Grundtvig skriver i et brev til Fenger:

I Gaar sluttede jeg en lang Anmeldelse af *Kingos* Psalmer, hvori De ei skal blive feed, af Rosen De faaer, men hvori De derfor vist ei med mindre Glæde vil see hele Psalme-Sagen optaget [dvs. behandlet, undersøgt] saa godt, jeg det formaaede! (Barfod 1878, s. 129).

Ifølge brevet afsluttede Grundtvig anmeldelsen den 14. december 1827. I løbet af foråret 1827 stod det klart, at den sidste del af artiklen om religionsfrihed ikke måtte trykkes. Da Fengers Kingoudgave udkom den 4. september 1827 (jf. *Adresseavisen*), blev det for Grundtvig en anledning til at se hele salmespørgsmålet i et større perspektiv samtidig med, at han fik uddybet og gentaget kirkepolitiske synspunkter fra sin bortcensurerede artikel.

Grundtvig var uden tvivl selv klar over, at sammenhængen mellem de to hoveddele af hans anmeldelse ikke fremgik tydeligt (s. 12). Hvis man ud fra anmeldelsen skulle opstille en række af argumenter for det bredere perspektiv på salmesagen, kunne det være følgende. Det kirkepolitiske hovedproblem, som Grundtvig ser, er sammenblandingen af stat og kirke, der bl.a. har til følge, at der ikke er frihed i trosspørgsmål (s. 7, 12, 25, 26 o.a.). En måde at løse problemet på ville være at give frihedsrettigheder inden for statskirken. Grundtvig argumenterer, at hvis sognebåndet blev ophævet, ville kirkens medlemmer søge hen til den præst og kirke, der svarede til deres tro (s. 8 f.). Samtidig ville der også være baggrund for at give

præsterne flere frihedsrettigheder, heriblandt fuld frihed til at vælge, hvilke salmer og efter hvilken salmebog der skulle synges i kirken, da præsterne ville indrette deres valg af salmer efter menigheden og efter, hvad der passede dem selv bedst (s. 9). Grundtvig fastslår, at hvis der ikke er frihed fra statens side for dens indbyggere til selv at vælge sjælesørgere og kirkesamfund, "kan vi nu mindre end nogensinde enten [dvs. hverken] faae en Kirke-Psalme-Bog, der svarer til Menighedens Tarv, eller, i det Hele, en opbyggelig Guds-Tjeneste, hvortil dog visselig Staten trænger ligesaa høit for sit timelige Vel, som vi for vort Evige!" (s. 26).

4 Om den ideelle salmesamling

For at en kirkesalmebog skal være kristen (s. 23) er det vigtigste for Grundtvig her i 1828, at salmerne i den kan "tækkes, tiltale og oplive *hele Menigheden*, som har Tro og Haab tilfælles, hvor forskjellig end i Øvrigt Tanke-Gangen og Dannelsen kan være" (s. 26 f.). Det indebærer, at salmebogen skal indeholde det centrale kristne budskab, at salmerne skal være almenfattelige og hjertelige (s. 23), og at "*Kingos Aand*" skal herske i bogen (s. 32). For Grundtvig har Kingos salmer deres styrke "i en levende Opfattelse og høitidelig Fremstilling af Bibel-Historien, og, med eet Ord, i det *simpelt Høitidelige*" (s. 32). Grundtvig konstaterer, at *Evangelisk-kristelig Psalmebog* er tættest på at være det modsatte af dette ideal for en god kirkesalmebog (s. 25), og at Kingos salmebog ligger midt på skalaen i sammenligning med de danske salmebøger (s. 23).

At få en afløser for den udbredte *Evangelisk-kristelig Psalmebog* er dog vanskeligt. Ud over spændingerne i kirken og de kirkeretlige forhold i staten påpeger Grundtvig problemerne ved at rette og tilpasse ældre salmer og at skrive nye. Som en form for nødløsning mener han, at den danske kirke ville kunne klare sig med en samling på et par hundrede af de gamle salmer, evt. i let tilrettede versioner. Han opstiller endda lister over egnede ældre, danske salmer (s. 23) og salmer af Kingo fra Fengers udgave (s. 29).

Hvis der i fremtiden kun skal være én salmebog i statskirken, finder Grundtvig, at de forskellige menigheder har behov for at synge forskellige salmer, og bogen bør derfor indeholde de bedste salmer fra de mest forskellige salmetraditioner i kirkens historie. Spredningen i kilderne til salmeteksterne skal således både være historisk og geografisk (s. 16, 29). I det mindste skal de bedste salmer fra "ældre og yngre Psalmebøger i den danske Statskirke" være en del af samlingen (s. 16).

Disse ideer og overvejelser peger fremad mod den samling af salmer, som Grundtvig udgav med *Sang-Værk til den Danske Kirke* i 1836-1837. Dette værk er disponeret bl.a. kronologisk med salmeforlæg, der stammer fra menigheder i kristendommens historie og fra den danske kirke. Det er blevet hævdet, at Grundtvigs anmeldelse også kan læses som en fortale til sangværket (Elbek 1959, s. 10). Under alle omstændigheder viser anmeldelsen fra 1828 et fyldigt udvalg af iderige strøtanker og nuancerede overvejelser, som Grundtvig gjorde sig på vej mod realiseringen af en salmesamling et lille årti senere.

5 Anvendt litteratur

- *Adresseavisen*, se *Kjøbenhavns Kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* (1827).
- [Bagger, Hans] (1688) *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge*. København.
- Balle, Nicolai Edinger (1791) *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*. København.
- Balslev-Clausen, Peter (1983) "Salmebog og salmesang. Grundtvigs anmeldelser af Ingemanns Høimesse-Psalmer (1825) og P.A. Fengers udgave af Kingos salmer (1827)" i *Hymnologiske Meddelelser*, nr. 1, s. 3-56. København.
- Balslev-Clausen, Peter (1998) "Grundtvig og Evangelisk-kristelig Psalmebog (1798)" i *Hymnologiske Meddelelser*, nr. 4, s. 209-248. København.
- Barfod, Frederik (1878) *Peter Andreas Fenger, en levnedstegning*. København.
- *Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual* (1685). København.
- Elbek, Jørgen (1959) "Grundtvig og de latinske salmer" i *Grundtvig-Studier*, s. 7-63. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1811) "De hellige tre Konger" i *Sandsigeren eller den danske Huusven*, hæfte 12, 10. april, s. 179-187. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1825a) "Om gudelige Forsamlinger" i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, nr. 12, 8. februar, sp. 177-183, og nr. 13, 12. februar, sp. 193-202. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1825b) *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1825c) "[Anmeldelse af] Høimesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage af B.S. Ingemann" i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 3, s. 156-162. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1827) "Om Religions-Frihed" i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 8, s. 28-59 og 136-171. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Om Daabs-Pagten. I Anledning af S.T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring*. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1834) *Om Sogne-Baadets Lösning og Hr. Professor Clausen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837: 1836-1837) *Sang-Værk til den Danske Kirke*, bind 1. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1866) *Om Religions-Frihed. (Tredie og sidste Stykke). Slutningen af en Afhandling i Theologisk Maanedsskrift, 8de Bind. Trykt 1827. Undertrykt samme Aar. Løsladt 1866*. København.
- Guldbergs salmebog, se Høegh-Guldberg, Ove & Ludvig Harboe (1778).
- *Hymnologiske Meddelelser* , 1999, nr. 4, og 2000, nr. 1. København.
- Høegh-Guldberg, Ove & Ludvig Harboe (1778) *Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer, Til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse, Efter Kongelig allernaadigst Befaling udgivet, tilligemed Collecter, Epistler og Evangelier, Lidelses Historien, Kirke- samt andre Bønner*. København.
- Kingo, Thomas udg. (1689) *Danmarks og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær Kongel. Befaling, af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen, og med en stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret*. Odense.
- Kingo, Thomas udg. (1699) *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog. Efter Hans Kongl. Mayest. Allernaadigste Befaling, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhafn til Guds Tieniste paa Søndagene, Fæsterne, Bededagene, og til anden Gudelig brug i Kircken, udi Danmark og Norge, af Gamle Aanderige Sange Ordentlig indrettet og Flitteligen igiennemseet, og med mange Ny Psalmer forbedret, og iligemaader efter Kongl. Befaling til Trykken befodret*. Odense.
- Kingo, Thomas (1827) *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, udg. P.A. Fenger. København.
- Kingo, Thomas (1941a) *Aandelige Siunge-Koors Første Part. Indeholdende 14. Gudelige Morgen- og Aften-Sange, tillige med de 7 Kong Davids Poenitendse-Psalmer sangviis forfattede [1674] i Samlede Skrifter, 1-7 (1939-1975), bind 3*. København.
- Kingo, Thomas (1941b) *Aandelige Siunge-Koors Anden Part. eller Siælens Opvækkelse til Allehaande Andagter i Allehaande Tilfælde [1681] i Samlede Skrifter, 1-7 (1939-1975), bind 3*. København.
- Kingos salmebog, se Kingo, Thomas udg. (1699).
- Kjærgaard, Jørgen (2008) *Salmehåndbog, 2. udg., 1-2, bind 1: Salmehistorie. Med biografier af forfatterne i Den Danske Salmebog*

2002 [2003]. København.

- *Kjøbenhavns Kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* (1827), 4. september. København.
- Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. (1838-1840) *Grundrids af den danske Kirkeret. Til Brug ved Forelæsninger*. København.
- Malling, Anders (1962-1978) *Dansk Salme Historie* 1-8, bind 8 (1978): *Salmebøgerne*. København.
- Nielsen, Erik A. (2010) *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom. Billed-sprog II*. København.
- Pontoppidan, Erik (1737) *Sandhed til Gudfrygtighed, Udi En eenfoldig og efter Muelighed kort, dog tilstrekkelig Forklaring Over Sal. Doct. Mort. Luthers Liden Catechismo, Indeholdende alt det, som den, der vil blive salig, har behov, at vide og gjøre. Paa Kongel. allernaadigste Befaling. Til almindelig Brug*. København.
- [Pontoppidan, Erik] udg. (1740) *Den Nye Psalme-Bog, Udi hvilken findes ey allene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalme-Bog af Doct. Kingo have været samlede, Men endogsaa Mange Andre Udvalte, Deels Nye, Deels af det tydske Sprog oversatte Psalmer, Til desto mere Opbyggelses Anledning samlet, overseet, og til Trykken befordret Paa Høy-Kongelig allernaadigst Særdeles Befaling*. København.
- Pontoppidans salmebog, se [Pontoppidan, Erik] udg. (1740).
- Sørensen, Jørgen (1964) "Grundtvig og ældre dansk salmedigtning" i *Grundtvig-Studier*, s. 47-69. København.
- Vinterparten, se Kingo, Thomas (1689).